

niod

instituut voor
oorlogs-, holocaust-
en genocidestudies

Inventarisatie van NIOD-archiefmateriaal over de relatie BVD-RIOD in de jaren vijftig

Rapport van het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies

September 2024

Sinds november 2022 zijn de persoonsdossiers die de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) in de periode 1945-1998 heeft aangelegd ter inzage beschikbaar bij het Nationaal Archief in Den Haag. *Het Parool* deed onderzoek in deze dossiers en berichtte hierover in een serie van vijf artikelen. In één van deze artikelen, dat verscheen op 24 februari 2024, kwam de relatie tussen de BVD en het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) aan de orde. Uit het Parool-onderzoek in de BVD-archieven bleek dat sommige gegevens in de BVD-persoonsdossiers van (vermeende) communisten uit de jaren vijftig afkomstig waren uit het archief van het RIOD. Naar aanleiding van deze berichtgeving heeft het NIOD onderzoek gedaan in het eigen instituutsarchief van de jaren vijftig, om te achterhalen hoe deze informatieverstrekking in zijn werk ging.

De Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) in de jaren vijftig

De BVD verzamelde in de jaren vijftig gegevens over communisten om de anticommunistische maatregelen van het kabinet Beel I (1946-1948) mogelijk te maken. Met het ambtenarenverbod (1951), waarbij communisten uit gevoelige functies bij overheid en bedrijfsleven konden worden geweerd, en op basis van de Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag (Wbbbg) (1952), die de overheid in tijden van revolutionaire spanning de bevoegdheid gaf revolutionaire leiders te interneren, kon vond de overheid het noodzakelijk het Nederlandse communisme in kaart te brengen. De BVD zag tegen deze achtergrond begin jaren vijftig zijn personeelsbestand verdubbeld (Dick Engelen, *Frontdienst*, p. 19).

Het RIOD in de jaren vijftig

Het RIOD was in de jaren vijftig (nog) in opbouw. Er waren reeds enkele monografieën geschreven, en er werd gewerkt aan nieuwe publicaties waaronder het Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Te oordelen naar de RIOD-kwartaalverslagen lag de nadruk bij de dagelijkse werkzaamheden echter op het verwerven en het ordenen van archiefmateriaal over de Tweede Wereldoorlog én op het verstrekken van inlichtingen.

Het RIOD was voor velen die iets over de oorlog wilden weten de ideale vraagbaak. Talloze overheidsinstanties, stichtingen en particulieren, uit binnen- en buitenland, vonden de weg naar het instituut. Een overzicht van 'verleend dienstbetoon' in de periode

NIOD

Herengracht 380
1016 CJ Amsterdam
www.niod.nl

Een instituut van de
Koninklijke Nederlandse
Akademie van
Wetenschappen

1949-1953 telt, de pers en uitgevers uitgezonderd, bijna tweehonderd verschillende partijen die bij het RIOD voor inlichtingen aanklopten: van Hare Majesteit de Koningin tot de Raad voor het Rechtsherstel, van het Haags Montessori Lyceum tot het klooster 'Carmel' in Oss.

Ook de BVD vroeg om inlichtingen. Zij komen in de stukken over het verleend dienstvertoon voor als het 'Ministerie van Binnenlandse Zaken'. Hiermee week het RIOD niet af van de normale procedure: specifieke afdelingen die om informatie vragen worden doorgaans niet genoemd, enkel het ministerie waaronder zij vallen. Uiteindelijk blijkt vaak uit de stukken uit het correspondentiearchief van het RIOD wanneer de BVD de uiteindelijke ontvanger van de informatie is. Bijvoorbeeld omdat dit op de stukken vermeld staat, of omdat de contactpersoon te herleiden is naar de BVD.

Het contact tussen de BVD en het RIOD

De bestudeerde stukken bevatten geen informatie die erop wijst dat het inwinnen van inlichtingen bij het RIOD door de BVD een geheime operatie betrof. Net zoals andere instanties meldde de BVD zich schriftelijk, telefonisch of persoonlijk ten kantore van het RIOD. In het geval van schriftelijk of telefonisch contact ging een medewerker van het RIOD aan de hand van een formulier de bronnen na waarin de gevraagde inlichtingen mogelijk aanwezig waren en werd de uitkomst van het onderzoek mondeling (telefonisch – wat op een zogeheten 'telefoonbriefje' werd aangetekend) of schriftelijk aan de BVD verstrekt. Het correspondentiearchief over de jaren 1950-1959 bevat een kleine vijftig van dit soort verzoeken.

In het geval van bezoek werd de gevonden informatie aan de BVD-medewerker meegegeven in de vorm van een kopie, werden stukken soms in bruikleen gegeven, of werd de door het RIOD verzamelde informatie door de medewerker overgeschreven. Ook kwam het voor dat ambtenaren van de BVD ten kantore van het RIOD de stukken zelf doornamen en de voor hen van belang zijnde gegevens overnamen. Het is ten slotte niet uit te sluiten dat BVD-medewerkers op het RIOD geheel zelfstandig onderzoek in de bronnen hebben kunnen doen. Uit de kwartaalverslagen blijkt in ieder geval dat dit mogelijk was voor onderzoekers van de Politieke Recherche. Het is denkbaar dat andere ambtenaren dit ook deden.

Beperkte toegang

Uit de RIOD-archiefstukken is niet vast te stellen of voor de BVD beperkingen bestonden op de toegang tot het aanwezige materiaal. Er zijn ook geen aanwijzingen te vinden dat er sprake was van een

'officiële procedure' waarbij de BVD het RIOD voor inzage om toestemming moest vragen. Het komt niet aan de orde in de notulen van het Directorium (1950 en 1954), noch in de notulen van de Coördinatiecommissie (1955-1958) of in de kwartaalverslagen (1945-1960).

Het correspondentiearchief bevat één voorbeeld waarbij van 'onbeperkte toegang' geen sprake lijkt. Het betreft een notitie waarin een medewerker van het RIOD zijn collega Coen Stuldreher adviseert waar hij in het archief moet zoeken om een vraag van de BVD over de CPN-er Wim van het Schip te beantwoorden. De onbekende RIOD-medewerker schrijft: 'Als er alleen maar een of ander processtuk over diefstal [door Van het Schip] is, laat hem [de BVD-bezoeker] dat maar zo zien. Is er meer dan wil ik graag eerst nog wel even de zaak bekijken'. Waarom dit voorbehoud wordt gemaakt is niet uit het stuk af te leiden.

Dit betekent niet dat er überhaupt geen beperkingen bestonden. 'Het Rijksinstituut kan nl. in het algemeen aan particuliere instellingen geen inzage verlenen van bescheiden uit niet openbare archieven en verzamelingen', schreef Rioid-medewerker Hans van der Leeuw aan een private partij (de Bataafse Petroleum Mij) in november 1954. Er werd dus wel onderscheid gemaakt tussen openbare en niet-openbare stukken én tussen particuliere en niet-particuliere partijen.

Loe de Jong ging in 1956 nog een stap verder: voor *particulieren* (over niet-particulieren wordt in dit stuk niet gesproken) was zelfs een bron van publieke aard (bedoeld werd de naoorlogse knipselcollectie) niet per definitie toegankelijk. 'Geen particulier heeft ooit enig recht, collecties op het instituut in te zien, ook al zijn deze van publieke aard. Het inzage geven ook in publieke collecties is onder alle omstandigheden een faciliteit die het instituut verleent en die het desgewenst niet verleent'. De knipselcollectie was met rijksgeld opgebouwd en stond ten dienste van de arbeid van het instituut, aldus De Jong. Aanleiding voor deze stellingname was overigens de poging van een weekblad om gegevens te krijgen over de houding van een minister tijdens de bezetting. Deze gegevens werden niet verstrekt (Notulen Coördinatiecommissie 15 november 1956).

In 1955 werd daarnaast gewerkt aan het opstellen van een lijst van vertrouwelijk materiaal (Notulen Coördinatiecommissie 26 augustus 1955) – wat onder 'vertrouwelijk materiaal' viel en wie hier wel of niet toegang tot had, wordt niet vermeld. Het enige voorbeeld in de stukken waarbij een bezoeker het recht op toegang tot archieven wordt ontzegd komt overigens voor rekening van De Jong. Dat de bezoeker geen enkele studie had afgemaakt, deed hem op het

standpunt staan dat er geen aanleiding bestond hem tot vertrouwelijke stukken toe te laten (Bestuursarchief 1954).

Anticommunisme binnen het RIOD

Of het RIOD bij het verstrekken van informatie aan de BVD onderscheid maakte tussen communisten en personen met een andere politieke gezindte is niet duidelijk. Uit de kwartaalverslagen blijkt in ieder geval niet dat communisten zelf door het RIOD-personeel in het verleende dienstbetoon werden gediscrimineerd. 'Ondanks het feit dat de CPN ons als Drees-instituut niet kan aanvaarden, deed het documentatiebureau van *De Waarheid* meer beroepen op ons dan alle couranten tezamen', meldt het eerste kwartaalrapport uit 1952 (afdeling dienstbetoon). Zelfs toen De Jong in 1954 in de vergadering van het Directorium de vraag opwierp of het normale dienstbetoon aan de redactie van *de Waarheid* moest worden voortgezet (vermoedelijk in reactie op de kritiek die krant publiceerde over het boek *De Februaristaking* van RIOD-onderzoeker Ben Sijes), oordeelde het Directorium niet te kunnen discrimineren; 'wij zijn nu eenmaal een publieke instelling' (Bestuursarchief, 12 oktober 1954).

Dat politiek-links en politiek-rechts georiënteerde bezoekers op vergelijkbare wijze werden geholpen, blijkt uit het derde kwartaalverslag van 1952. Daarin meldt de afdeling archief: 'Naast zeer gewaardeerde en trouwe bezoekers (...), maakten zowel de heer F. als zijn tegenvoeters ter linkerzijde het gebouw wederom onveilig met hun pogingen meer te weten te komen omtrent hun politieke tegenstanders. Beide categorieën konden gelukkig geholpen worden op een hun blijkbaar bevredigende wijze'. Het is overigens niet ondenkbaar dat deze praktijk waarbij iedereen even goed werd geholpen te rooskleurig werd voorgesteld. Het personeel legde in de kwartaalverslagen immers verantwoording af aan het Directorium en zal zich ongetwijfeld van zijn beste kant willen hebben laten zien. Wel zou dat betekenen dat een gelijke dienstverlening aan bezoekers ongeacht hun politieke kleur in lijn was met de verwachtingen van het Directorium.

Conclusie

Uit de archieven van het RIOD blijkt dat de informatieverstrekking van het instituut aan de BVD integraal deel uitmaakte van het 'dienstbetoon' dat het instituut als publieke instelling leverde aan overheidsinstanties en particulieren. Het instituut maakte daarbij een onderscheid tussen openbare en niet-openbare informatie, tot welke laatste particulieren niet zonder meer toegang hadden. Voor overheidsorganisaties als de BVD lijkt die laatste beperking niet te hebben bestaan.

Geraadpleegde bronnen

Archief NIOD

- Kwartaalverslagen Riod 1945 – 1960. Deze verslagen geven een uitgebreid beeld van de werkzaamheden van het personeel op de ‘werkvloer’;
- Bestuursarchief Riod 1950 en 1954. Deze bron bevat de notulen van vergaderingen van de drie directeuren (Directorium) en de chef van het instituut alsmede nota’s die in deze vergaderingen werden besproken;
- Notulen Coördinatiecommissie 1955 – 1958.
- Secretariaatsarchief Riod 1954. Deze map bevat correspondentie over aan particulieren verleende service (archief 700 inv.nr. 786);
- Correspondentie-secretariaatsarchief Riod 1945-1960. Gezocht op ‘Bureau Nationale Veiligheid’, ‘Binnenlandse Veiligheidsdienst’, ‘Ministerie van Binnenlandse Zaken’ en ‘Eindhoven’ (directeur BVD).

Bibliotheek

- Engelen, D., *Frontdienst. De BVD in de koude oorlog* (Amsterdam, 2007);
- Jong, B. de, *Op de bres voor de rechtsstaat in het Verzet en bij de BVD. Ad de Jonge 1919-2002* (Amsterdam, 2020).

Interview

- Gesprek tussen NIOD-medewerker René van Heijningen en Dick Engelen op 28 maart 2024.